

*A Jó arcai és problematikája Flannery O'Connor
novelláiban*

TDK-dolgozat

Jelige: JKM 860

Tartalom

Bevezetés.....	2
1. Flannery O'Connor. A posztmodernitás irodalma.....	3
1.1. Flannery O'Connor élete és életművének mondanivalója a posztmodern keresztények számára	3
1.2. A posztmodernitás jellemzői	5
1.3. A posztmodern irodalmi jegyei, O'Connor irodalmi jelentősége	6
2. Jó, rossz, felelősség, szabadság - <i>A sánta felmagasztaltatik</i>	8
2.1. A Jó.....	8
2.2. A Rossz.....	10
2.3. Erkölcsi felelősség	13
2.4. Szabadság	15
3. Kegyelem - <i>Kinyilatkoztatás</i>	17
3.1. A kegyelem működése	17
3.2. Eszközként Isten kezében.....	20
3.3. A befogadó oldalon - a kegyelem hatása	21
Befejezés	24
Irodalomjegyzék	26
Rezümé	28

Bevezetés

A kultúra kifejezőeszközei a változások és tendenciák látható jeleit hűen tükrözik minden korban. A képzőművészet, a zene, az irodalom, de talán még az előadóművészet is jól érzékelhetően bemutatja egy adott kor szellemiségét, érzés- és gondolatvilágát, ezért meggyőződésem, hogy irodalmi alkotások is tárgyalhatnak filozófiai vagy teológiai igazságokat, illetve elénk tárhatják azt, hogy ezek hogyan tükröződnek egy adott kor és hely embereinek, társadalmának mindennapi valóságában.

Dolgozatom célja, hogy bemutassam a vallás néhány fontos kérdésének (a Jó és a Rossz problematikája, a szabadság és felelősség kérdése, a kegyelem működése a világban) megjelenését a jelenkor irodalmában, különösképpen Flannery O'Connor két novellája (*A sánta felmagasztaltatik*, *Kinyilatkoztatás*) nyomán. Az általános kulturális, életrajzi és irodalmi háttérből indulok ki, majd a már említett filozófiai-teológiai kérdések boncolására kerül sor a művekben szereplő jellegzetes karakterek viselkedésének és világnézetének vizsgálatán keresztül. Nem célkitűzése a dolgozatnak a pszichológiai irány taglalása, és a terjedelmi korlátok arra sem adnak lehetőséget, hogy egy-egy fejezetben belül részkérdések kibontásra kerülhessenek (pl. a szabadság és felelősség az etika szempontjából vagy az e kettőhöz szorosan kapcsolódó reflexió kérdése).

A dolgozat kettős határt próbál feszegetni: az irodalom és filozófia, valamint az irodalom és teológia között húzódó határokat. Az eszmei háttérre Szent Tamás *Summa Theologica* és *Summa Contra Gentiles* című művei adják, amelyek közül az előbbit Flannery O'Connor napi rendszerességgel olvasta a halála előtti utolsó években. A *Summa* bevallottan mély hatást gyakorolt O'Connor késői írásaira, melyek között szerepel mindkét elemzésre került novella. Szent Tamás művei mellett számos esszét vettem alapul a kutatás folyamán.

A szerkezeti felépítést tekintve az első fejezet életrajzi illetve irodalmi - kulturális háttérre tartalmaz, a második fejezetben *A sánta felmagasztaltatik* c. novella elemzésével a Jó és Rossz, felelősség és szabadság kérdését tárgyaljuk, a harmadik rész pedig a kegyelem működését vizsgálja a *Kinyilatkoztatás* c. írásművön keresztül.

“Úgy írok, ahogy, mert (nem pedig noha) katolikus vagyok.”¹
Flannery O'Connor

1. Flannery O'Connor. A posztmodernitás irodalma

A középkor magától értetődően mélyen vallásos világ- és emberképét az újkor emberközpontúsága követte, ami azt is eredményezte, hogy a mély istentisztelet és istenismeret lassan eltűnt, fokozatosan átadva helyét az ember mindenhatóságába vetett hitnek és akár az Isten létezését tagadó ateizmusnak. A legújabbkor beköszöntével, az ipari forradalom és a háborúk következményeit látva a kezdeti magabiztosság egyre inkább erejét veszítette, és a modernizmusban egy fokozódó, a posztmodernitáson keresztül haladó, jelenkorig tartó egzisztenciális bizonytalanság vette kezdetét. Flannery O'Connor a modernitás és a posztmodern határán élt és tevékenykedett, és munkássága fontos szerepet játszik kora kulturális és vallásos helyzetének bemutatásában.

1.1 Flannery O'Connor élete és életművének mondanivalója a posztmodern keresztények számára

O'Connor 1925-ben született az amerikai Délen fekvő, georgiai Savannah-ban. Meglehetősen rövid írói munkásságát és stílusát számos körülmény formálta. Mind családi háttere és lakhelye, mind pedig betegsége később meghatározó jelentőséggel bírt. Apja telekügynökként tartotta el a családot, amely foglalkozás a modern kor szüleménye volt; a házat pedig, amelyben a család élt, rabszolgák emelték évtizedekkel korábban. Ifjúsága a Délen zajló kulturális és szociális változások idejével esett egybe, tehetsége pedig korán, már a gimnáziumban kiderült, ahol megjelentek első humoreszkjei. Az iowai egyetemen már írói pályára készült, diplomaszerezés után pedig a kor legnagyobbjai szóltak róla elismeréssel. Huszonötévesen szembesült öröklődő és végzetes betegségével, a lúpuszal, ekkor két szálon kezdett futni az élete, mindkettőt az idővel való versenyfutás jellemezte: a garantált szakmai siker, amely a felfelé ívelést jelentette, és az őt felemésztő betegség, amely biztos és hamarosan bekövetkező halála

¹ “I write the way I do because (not though) I am a Catholic.” (saját fordítás)

felé vezetett. Harminckilenc évesen hunyt el 1964-ben. Az 1951 és 1964 közötti évek egy ösztöndíjat, alapítványi támogatásokat és különböző irodalmi díjakat hoztak O'Connornak. Két regénye és két novelláskötete jelent meg 1952 és 1965 között, az utolsó már csupán posztumusz kiadásban. Halála után barátai esszé- és tanulmánygyűjteményét is kiadták.²

Minden életrajzi írás és az író maga is hangsúlyozza, hogy O'Connor keresztény volt, vallásos író, és különösen fontos, hogy katolikus. De miért is érdekelt ez a tény ilyen megkülönböztetett figyelmet? A protestáns Délre egyfajta általános ambivalencia volt jellemző. Ugyanaz a Dél, ahonnan a kor tánczenéi, a Coca-Cola és egy sor színes fesztivál származott – csupa olyan találmány, amely a fizikai világ élvezetes oldalához kapcsolódik – megvetette és csak szükséges rossznak találta a fizikai testet. Különválasztotta a szentet és a profánt, azt vallotta, hogy minden földi dolog rossz, és annak a gondolata, hogy a feltámadás során a test a lélekkel egyesül, szenvedéssel töltötte el. Hatalmas és áthidalhatatlan szakadék tátongott a transzcendens és a profán között. Ez a Dél, amely az Íráson nevelkedett, mégis nehezen fogadta el a Megváltó testben való megjelenését, vagy bármiféle testi fogyatékoságot.³

Ebben a miliőben jelentett kisebbséget a katolikus lakosság a fizikai létnek és a kegyelemnek a maga természetes elfogadásával. O'Connor hangsúlyozta, hogy „Krisztus nem egy közvetlen intellektuális tettel váltott meg minket, hanem emberi alakban testesült meg”.⁴ A Dél kultúrájára jellemző volt a szépség ünneplése illetve bármiféle tökéletlenség mindennemű elutasítása. Ezzel szemben a művekben szereplő karakterek nagy része testi vagy szellemi fogyatékkal élő - ez egy sajátos o'connori stílusjegy. Lehetetlen nem tudomást venni róluk, vagy eltekinteni fölöttük, mert fontos üzenetet hordoznak, belekiabálják a környezetbe a létezésük tényét és jogosságát. (*A sánta felmagasztaltatik* egyik szereplője a kripli Rufus Johnson, Mary Grace pedig a *Kinyilatkoztatásban* rendkívül pattanásos bőrű, csúnya és mentálisan beteg is.)

² GÉHER ISTVÁN: Flannery O'Connor, in FLANNERY O'CONNOR: *Minden összefut*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1968, 255-267.

³ DANNY DUNCAN COLLUM: Nature and Grace, *Sojourners Magazine*, (December 1994 – January 1995, Vol. 23., No. 10., pp.22-24.), online: 1994.12.14. [2011.07.03.] www.sojo.net/index.cfm?action=magazine.article&mode=printer_friendly&issue=soj9412&article=9412

⁴ "Christ didn't redeem us by a direct intellectual act, but became incarnate in human form." (*Mystery and Manners*, saját fordítás)

A szereplők másik része a saját tökéletességük tekintetében kimozdíthatatlanul magabiztos hívők – szintén egyfajta fogyatékoság, csak spirituális értelemben –, akik végül valamiféle metamorfózison mennek keresztül, így Istenhez való viszonyuk vagy a világról és saját magukról alkotott képük változik meg gyökeresen. A protestáns gyökerektől a katolicizmusra jellemző elevenebb, a valósággal szembesülő, azt tudomásul vevő világnézet felé nyitnak. Ezeket a változásokat rendszerint valamilyen fájdalom, durvaság vagy sokkoló tragédia idézi elő.

1.2 A posztmodernitás jellemzői

A posztmodern érárt lehetetlen a modernizmus stílusjegyei nélkül tárgyalni, hiszen néhány aspektusa csak annak fényében nyer értelmet. Bizonyos tekintetben a posztmodernizmus folytatása annak, amit a modernizmus elkezdett, és bizonyos stílusjegyeket használ is, másrészt pedig szöges ellentéte annak.

A posztmodernitás a XX. század utolsó harmadának irányzata, nagyjából az 1960-as évek végétől, 70-es évek elejétől számítható, az Egyesült Államokból indult ki. Az évszámokat tekintve Flannery O'Connor inkább mondható modernista írónak, ám a mondanivaló szempontjából nézve művei posztmodern jegyeket hordoznak. A korra jellemző és O'Connor munkáiban is megjelenő, legfontosabb sajátosságokat két szempontból vizsgáljuk. Az egyik a szubjektum jellemzői és kapcsolata a környezetével, a másik a vallás helyzete a világban.

A modernizmus még egyetemes és alapvető szabályokat és igazságokat keresett és talált, ezeket közvetlenül örökölte, és egységet tapasztalt a szétesni látszó világban. A kor alapvető problémája a világban uralkodó zavar volt, a gonosz fenomenonja és a fejlődés mint a hanyatlás oka. A szubjektumot ugyan még eredetiség és egyéni felelősségvállalás jellemezte, de már egyúttal töredezettség és szétesettség is, amit a posztmodern is átörökölt. A posztmodern igazságok már csak szűrőkön keresztül érkeznek az emberhez, hogy aztán önálló véleménynyé és alapos átgondolás után, egységes igazságok hiányában egyéni igazságokká váljanak. A posztmodernre a káosz jellemző, ezért a legnagyobb problémája a természeti rend értelmezése (nem érti azt), ami a meglévő törvények felülbíráásával és elvetésével is jár (ez a tendencia már a modernitásban is megfigyelhető volt). A szubjektum erősen fragmentált, őszintétlen,

instabil és önállótlán, mindig interperszonális viszonyban értelmezett, sohasem önállóan.⁵

Ezzel függ össze szorosan a vallás szerepe a modernista és posztmodernista érákban. Mindkét korra jellemző a meglévő vallási törvények és alapigazságok elvetése és az Isten nélküli lét választása.⁶ A különbség csak abban látható, hogy a későbbi korban tendencia észlelhető a rend és a transzcendens utáni vágy kifejezésére, ami valamiféle kaotikus keresésben nyilvánul meg. Egyfajta pluralizmus és vallási eklekticizmus jellemzi a posztmodernitást, amely talán napjainkban figyelhető meg legnagyobb mértékben. Flannery O'Connor írásai ebben a tekintetben inkább a modernista jegyeket hordozzák, amennyiben a karakterek nagyon biztosak a dolgukban a vallás tekintetében és abban, amit képviselnek.

1.3 A posztmodern irodalmi jegyei,⁷ O'Connor irodalmi jelentősége

Az egyik legfontosabb jegy a nézőpont és a hangnem gyakori váltása.⁸ A történet szempontjából fontos nézőpontokat ismerheti meg az olvasó, ám nemcsak a történetet követheti, hanem a szereplők gondolatait, érzéseit, reflexióit is. Ez azért fontos, mert ugyanaz az esemény több szereplő érzésein, világnézetén keresztül, több oldalról válik láthatóvá, és az olvasó eldöntheti, hogy melyik nézőponttal tud inkább azonosulni.⁹ A *Kinyilatkoztatás* című novellában a kimondott szavakon és a elhangzó dialógusokon túl Turpinné érzéseit és véleményeit is nyomon követhetjük pillanatról pillanatra, hiszen minden helyzetet, eseményt, megszólalást, észlelést kommentál gondolatban, melyeket O'Connor zárójelben közöl az olvasóval. Ilyenformán két síkon mozog a történet, egy objektív és egy szubjektív világot tapasztalhatunk, amelyek először teljesen különbözőek, azonban a történet végére a lezajló események hatására eggyé válnak.

⁵ Modernism vs Postmodernism, [...], [2012.02.05.]

http://www19.homepage.villanova.edu/karyn.hollis/prof_academic/Courses/2043_pop/modernism_vs_postmodernism.htm

⁶ Postmodernism, BBC Religions, 2009.10.27. [2012.02.05.]

<http://www.bbc.co.uk/religion/religions/atheism/types/postmodernism.shtml>

⁷ A posztmodern, in *Kulturális enciklopédia*, [2012.02.05.]

<http://enciklopedia.fazekas.hu/irodalom/Posztmodern.htm>

⁸ Először Virginia Woolf, James Joyce és velük kortárs modernista szerzők használták ezen irodalmi jegyeket. http://www.online-literature.com/virginia_woolf/

⁹ N.B. O'Connor szereplőivel nem vagy csak részben tud azonosulni az olvasó, mert a karakterek mindegyike taszító és groteszk.

A nyelv tudatos eszköze mind a modern és a posztmodern irodalomnak, a korra jellemző az ironikus hangnem, a szatirizálás és a paródia, és egyfajta sajátos humor. Az utóbbi gyakran megnyilvánul „beszédes” nevekben, mint amilyen pl. a tragikus apa neve (Sheppard – pásztor¹⁰) *A sánta felmagasztaltatik* c. novellában, vagy egy rosszkedvű, rossz modorú, undok tizenéves lány által birtokolt, ironikusan csengő Mary Grace (Mary – Jézus anyjára, Máriára utal és Grace – kegyelem) a *Kinyilatkoztatásban*.

A posztmodern irodalmi alkotások szinte mindegyikére a káosz jellemző, valamint a katarzisz elmaradása. Flannery O'Connor novellái különösképpen is magukon viselik ezeket a jegyeket. A szereplők mindegyike valami olyan személyiségjegyet mutat, ami miatt lehetetlen akár csak kedvelni is vagy együttérezni vele, ugyanakkor groteszk tükröt állít az olvasó elé, és provokatívan arra készíti, hogy elgondolkodjon a saját helyzetén és Istenhez, a valláshoz, a hithez illetve a világhoz, a többi emberhez való hozzáállásán.

Éppen az utóbbi miatt fontos az o'connori irodalom a posztmodern azon emberei számára, akik gyakorolják az önkritikát és önreflexiót, akik képesek szembenézni önmaguk gyengeségeikkel, és akik készek a megújulásra. A XXI. század vallási platformok özönében élő emberére nagyon is jellemzőek ezek a tulajdonságok: az útkeresés, az önmegfigyelés és -reflexió. Azonban éppen a vallási eklekticizmusban különösen fontosak az egyetemes és ősi gyökerekkel megtámogatott értékek, mint pl. a történelmi egyházak változatlan tanításai, vagy Flannery O'Connor esetében a katolikus hithez való ragaszkodás egy alapvetően protestáns értékeket közvetítő kultúrkörnyezetben.

Káoszban nehézséget okozhat egy általános érvényű pozitív értékrend felállítása, a Jó és a Rossz megkülönböztetése, határok kijelölése és megtartása szabadon és felelősséggel, illetve a kegyelem érzékelése és befogadása. Az o'connori szereplők erőfeszítéseit is csak több-kevesebb siker koronázza, amint ezt a következő fejezetekben láthatjuk.

¹⁰ Mindenki „pásztora” próbál lenni, kivéve a saját fiát.

„Azt gondolom, hogy a rossz a jó tökéletlen alkalmazása.”¹¹
Flannery O'Connor

2. Jó, Rossz, felelősség, szabadság – *A sánta felmagasztaltatik*

A sánta felmagasztaltatik c. novellában első pillantásra két, rendkívül erős személyiségű főszereplővel ismerkedünk meg, akik közül az egyik „jó” (Sheppard, az apa), a másik pedig „rossz” (Rufus Johnson). Kettejük mellett (és között) csak egy jelentéktelen mellékszereplőnek tűnik Norton (Sheppard kisfia), akiről viselkedésén, cselekvésein és szavain keresztül tudhatunk meg részleteket. Azonban, ahogy egyre mélyebbre haladunk a történetben, világossá válik, hogy ő a novella tulajdonképpeni főszereplője – és átvitt értelemben több szempontból is ő igazán a „sánta”, aki felmagasztaltatik.¹² Nortont sem jónak, sem rossznak nem lehet definiálni a viselkedése alapján. A novella kapcsán Szent Tamás gondolatait követve vizsgáljuk meg a jó és a rossz fogalmát.

2.1. A Jó

A *Summa Contra Gentiles*ben Szent Tamás azt írja, hogy a létezés maga már a jóság egy foka, amely minden további elemnek alapja: erősségeknek, cselekvéseknek és képességeknek, amelyek segítségével a létező feladata, hogy létét a saját magának megfelelő tökéletesség teljességébe fejlessze, szabadon és felelősségteljesen.¹³ Ebben az ontológiai értelemben (a jó mint léttulajdonság) O'Connor novellájának minden szereplője „jó”, amennyiben létezik.¹⁴ Norton létezése (és „jó”-sága) azonban eltérő minőségű. Korának (10 éves), lelkiállapotának (édesanyja halálát gyászolja) és szociális

¹¹ „I think evil is the defective use of good.” (saját fordítás)

¹² A novella eredeti címe: *The Lame Shall Enter First* lefordítva: „A sánta fog elsőnek bemenni/belépni”, amely utalás lehet egyrészt Lk 12,30a-ra: „Mert íme, vannak utolsók, akik elsők lesznek”, valamint a Mt 11,5-re: (az Isten országában) „a sánták járnak”. Metaforikus értelemben Norton lép be elsőként, hiszen ő hal meg a három szereplő közül először.

¹³ ST. THOMAS AQUINAS: *Summa Contra Gentiles* [online], 129, Joseph Kenny OP (szerk.), New York. [...] [2012.02.05.] <http://dhspriority.org/thomas/ContraGentiles.htm> (minden, magyarul meg nem jelent Szent Tamás: *Summa Theologica* és *Summa Contra Gentiles* idézet saját fordítás angol nyelvből).

¹⁴ Korábban azon véleményemet fejtettem ki, hogy Flannery O'Connor szereplőivel lehetetlen azonosulni. Norton karakterével úgy gondolom, hogy lehet, az más kérdés, hogy szeretni is lehet-e őt, vagy csak sajnálni tudja az ember.

helyzetének (minden szempontból elhanyagolt) megfelelően „van”. Nem tesz szándékosan rosszat, nem hoz erkölcsileg vitatható döntéseket, nem erőlteti másra a saját akaratát. Tiszta szívű, a spiritualitásra nyitott és vágyó gyermek, akinek törődésre, megértésre, együttérzésre volna szüksége, elsősorban apjától (aki szemében azonban rossz).

Szent Tamás szerint a jó önmagában az akarat és a vágy tárgya. Isten mint a Legfőbb Jó (Legfőbb Létező) a maga Jóságát osztja a teremtmények között, amelyet a létezők különböző mértékben fogadnak be. A teremtmények jósága Isten Jóságának eredménye bennük.¹⁵ Sheppard, felesége halála után, arra tette fel az életét, hogy a maga túlzott altruizmusával olyan fiatalokon segítsen, akikkel senki nem törődik. „Apu jó [...]. Segít másokon.”¹⁶ Akkor is, ha azok nem igénylik, sőt, kifejezetten nem kérik. Első látásra ez valóban jónak tűnik, ám felvetődik a kérdés, hogy lehet-e erőltetni a jóságot és hogy ez valóban jót szül-e. Sheppard példája egyértelműen azt mutatja, hogy nem. Erőlteti, hogy segítsen Rufuson, annak ellenére, hogy a fiú több alkalommal elmondja neki: nincs szüksége a segítségére, ő maga választja az életformáját és felel a tetteiért. Sheppard ezeket a reakciókat minden esetben félremagyarázza, aminek következtében egy örökös illúzió tévedésében él. Így hirtelen két síkra terelődik a történet: az egyik a társadalom síkja, ahol a kérdés az, hogy mi a jó és mi a rossz. Sheppard ezen a síkon mozog. Egyrészt mindenképp be akarja bizonyítani Rufusnak, hogy meg tudja változtatni őt, és nem akarja beismerni a vereséget; másrészt pedig a lelkiismerete nem engedi, hogy magára hagyjon egy tizennégy éves, mozgássérült gyereket, aki szemetes kukákból eszik és rongyos, piszkos ruhákban jár. A történet másik síkja a mélyebben húzódó igazság illetve tévedés problémája,¹⁷ ami viszont kívül esik a férfi horizontján. „Nem érdekel, hogy jó-e vagy rossz [Sheppard]. *Mert nincs igaza!*” mondja Rufus Nortonnak.¹⁸

Minden létezőnek természetes hajlama van arra, hogy folyamatosan fejlődjön, végső célja pedig a Legfőbb Jó, azaz Isten elérése,¹⁹ olvashatjuk Tamásnál. Sheppard nagy tragédiája, hogy nem hisz Istenben, noha Isten erkölcsi törvénye szól benne.

¹⁵ ST. THOMAS AQUINAS: i.m., 129.

¹⁶ FLANNERY O’CONNOR: *Minden összefut*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1968, 147.

¹⁷ DAVID ALLEN COOK : *Light and Shadow: Religious Grace in Two Stories* by Flannery O’Connor 2002, [2011.07.03.] <http://www.flanneryoconnor.org/cooklight.html>

¹⁸ FLANNERY O’CONNOR: i.m., 147.

¹⁹ ST. THOMAS AQUINAS: i.m., 129.

Erényei között szerepel, hogy lelkiismeretére hallgat, hisz a tettének helyességében, könyörület van benne az elesettek iránt, kész áldozatot hozni másokért. Az erkölcsi jót azonban az erényes élet tükrözi, ám Sheppard a szabadidejét arra áldozza, hogy másokon segítsen a fiával szemben, és bármit képes feláldozni Rufusért. Szó szerint mindent feláldoz, kezdetben teljes önzetlenséggel, majd amikor hirtelen megérti, hogy semmit nem ért el, ellenben vakon elment a saját fia igényei mellett, kiszikkad belőle az együttérzés. Az emberek kölcsönösen segítségei egymásnak az igazság ismeretében, írja Tamás, és egyik ösztönözheti a másikat a jó felé, vagy távol tarthatja a rossztól.²⁰ Egyik sem sikerül Sheppardnek, egyik fiúnál sem. A Rufus megváltoztatására (megváltására?) irányuló, sorozatos kudarcra végződő erőfeszítések a legcsekélyebb hatással sincsenek a fiúra, Nortont pedig teljesen rosszul kezeli. Először rendkívül kritikus vele (amelynek helyenként hangot is ad, máshol meg csak a gondolataiból derül ki), de nem talál eszközöket, amelyekkel az általa kívánt irányba terelgethetné őt, majd mire elhatározza, hogy újult erővel és odaadással szeretni fogja a fiát, már túl késő. A férfi másik nagy tragédiája tehát, hogy téved, mind Nortont, mind Rufust illetően.

A jóságnak a magától értetődő, a létezéssel együttjáró és ilyen értelemben elkerülhetetlen voltából kiindulva eljutunk tehát a tudatosan tett jó kérdéséhez. Megállapíthatjuk, hogy nem minden esetben jó egy cselekedet vagy egy törekvés, főként akkor nem, ha szelektíven ajándékozott, vagy a másik számára nemkívánatosan erőltetett. Ha pedig valamit nem jól tesz az ember, akkor – tudatosan vagy öntudatlanul – könnyedén a rossz irányába indul el.

2.2. A Rossz

Sheppard valóban jót akar Rufusnak, és tulajdonképpen amit tesz, önmagában jó is lehetne. Egy tökéletes világban Sheppard talán soha nem látná meg tetteinek és motívumainak álszentségét²¹: hogy azt a figyelmet és szeretetet, amit a közvetlen környezetében élő, segítségére szoruló saját fiától von meg undorral és lemondással fordulva el tőle, máshova viszi, másoknak nyújtja, és büszkeséggel tölti el őt az a gondolat, hogy jót cselekszik. A probléma ott van azonban, hogy míg a minden áron jót

²⁰ ST. THOMAS AQUINAS: i.m., 128/2

²¹ COOK : i.m.

cselekedni akarásával mintegy önjelölt messiásként szinte üldözi a megmentésre kiszemelt Rufust, addig a saját gyermeke (is) szenved, csak ő a súlyos érzelmi, spirituális és fizikai elhanyagoltságtól. Ebbe a törékeny érzelmi- és lelkiállapotba lép bele Rufus, egy vallási fanatikus és bűnöző, akinek Sheppard felelőtlenül kiszolgáltatja a kisfiút.²² Rufus vagy nem képes, vagy nem akar szeretni, szándékosan a rosszat választja és teszi, mert meg van győződve arról, hogy gonosz és halála után úgylis a pokolra jut. Eltaszít magától mindenkit, nem törődik az emberek érzéseivel, provokál, ugyanakkor használja és kihasználja a körülötte lévőket. Sheppard a társadalom status quo-ját és az általános jószándékot képviseli, Rufus a nyomorúságos élet kegyetlen realitását.²³ A férfi együttérez a fiúval, átérzi annak helyzetét, épp ezért akar neki minden áron segíteni, de mégis, valami nagyon fontos hiányzik. Rufus „hívó” bizonyos szempontból – tudja, hogy Krisztuson keresztül lehet életre jutni és hogy van pokol –, ám Sheppard butaságnak és gyengeségnek tartja a hitet; a józan ésszel és logikus gondolkodással teljességgel összeegyeztethetetlennek tartja, hogy kivételes intelligenciával megáldott emberek (mint amilyen Rufus is) képesek vallani ezt a képtelenséget. Megpróbálja az elméjére hatva, pszichológiai érvekre hivatkozva megmagyarázni Rufusnak, hogy a fiú sem hisz. A válasz: „És ha nem is hinnék benne, akkor is igaz volna!”.²⁴ A biztos (és tragikus) bukáshoz vezet, hogy nem ismeri fel: Rufusnak (sőt, nemcsak neki, hanem Sheppardnek magának is) nem világi, hanem spirituális síkon nyújtott segítségre volna szüksége. Ez az, amit Sheppard nemcsak hogy nem tud megadni – a saját fiának sem, aki szintén erre szomjazik –, de kategorikusan ellen is áll ennek a területnek.

Rufus érzékeny a spiritualitásra, azonban rossz irányt vesz az általa képviselt spiritualitás, és mivel egész lényét áthatja, rosszá teszi őt. A Rossz alapja is a Jóban gyökerezik, tehát nem mint két, egymás mellett létező „erő” vannak jelen a világban vagy az emberi életben. Mivel minden létező alapja és forrása a Végső Jó, semmi nem lehet a velejéig rossz. Azonban, noha a természeti törvény a lelkiismereten keresztül a bűnbánattal a feloldozás lehetőségét biztosítja az ember számára,²⁵ amikor az értelem

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ FLANNERY O’CONNOR: i.m., 173.

²⁵ JAMES FOX: (1909). Good, in *The Catholic Encyclopedia*, New York, [...] [2012.02.03.], <http://www.newadvent.org/cathen/06636b.htm>

erkölcsi ösztönzéseitől szándékosan eltekint az ember, a bűnbánat kínzó érzését megszűnik érzékelni. Rufus teljesen érzéketlen a szeretetre: nem ismeri a bűnbánatot vagy a lelkiismeret szavát, soha, egyetlen pillanatra sincs benne fájdalom, hála vagy együttérzés. Minden tettét – még Norton spirituális „nevelését” is – az a motívum hatja át, hogy rosszat tegyen Shepparddel, hogy az végre felébredjen és belássa, hogy téved. "Azt hiszi, hogy ő a Jézus Krisztus!" - mondja dühösen Nortonnak.²⁶

Egy cselekedet, amennyiben egyezik a természeti törvénnyel,²⁷ akkor rendelkezik a legalapvetőbb fokú erkölcsi tökéletességgel, ha jó (*bonum ex objecto*), az idítóoka és a vége is jó (*bonum ex fine*), valamint azon körülmények, amelyek között végbemegy, megfelelnek az értelemnek.²⁸ Rufus egyetlen cselekedete sem felel meg egyik kritériumnak sem, még részben sem, pedig ismeri a Szentírást, hisz benne – mint ahogy az Atyában és a Fiúban is hisz –, idéz belőle (és egy Shepparddel folytatott heves vita során, hasonlóan Ezekiel prófétához, megeszi a lapjait²⁹). Számára egyetlen bűn létezik: ha valaki nem hisz valamiben, ezért megveti Sheppardöt, aki ilyen. Azonban ismerni, elfogadni a legmagasztosabbat és legigazabbat, Jézus Krisztust, illetve hinni benne nem elegendő, ettől még nem lesz jó valaki. A jóság fogalmához szorosan hozzátartozik a szeretet, Isten és a felebarát szeretete,³⁰ márpedig Sheppard csak bizonyos felebarátokat szeret, Rufus pedig senkit. Így ebben az értelemben Rufus tényleg rossznak mondható és Sheppard is csak kevésbé jónak.

Hasonlóan a jóhoz, láthattuk, hogy a rossznak is van „jó”-sága, amennyiben a Legfőbb Jóban fekszik az alapja és kiindulópontja. Az ember tévedések és tévelyedések, tudatos hibás döntések során távol kerülhet a Jótól, azonban tudatosan vállalt döntéseikért abban az esetben is felelősséggel tartozik, ha azok hibásak, ez pedig elvezet bennünket a felelősség kérdéséhez.

2.3. Erkölcsi felelősség

²⁶ FLANNERY O'CONNOR: i.m., 152.

²⁷ Szent Tamás megfogalmazásában: „A természeti törvény nem más, mint az ember számára természetből adott ismeret, amely arra vezérli őt, hogy megfelelően cselekedjék a neki sajátos tevékenységekben.” in TURAY ALFRÉD: *Istent kereső filozófusok*, Szent István Társulat, Budapest, 2002, 109-116.

²⁸ JAMES FOX: i.m.

²⁹ FLANNERY O'CONNOR: i.m., 173.

³⁰ ST. THOMAS AQUINAS: i.m., 128/8.

Sheppard és Rufus mintegy komplementer figurák. Az egyik naívan jószándékú, aki Istent kizárva, önerejéből törekszik, eltántoríthatatlanul, a saját maga által meghatározott, meglehetősen csekély horizonttal bíró jó megtételére, és súlyos árat (a fia halálával) fizet a tévedéséért. Isten nélkül biztos bukásra ítélték az erőfeszítései, a cselekedetei és a lelki épülése tekintetében egyaránt, hiszen természete szerint a jó Isten kegyelmével mindenre árad, nem csupán egy pontra fókuszál, eltekintve minden egyéb felett. Sheppard egyetlen irányt szab a jóság gyakorlásának – idegeneken próbál segíteni –, minden mást tudatosan kizár a látóköréből, észre sem vesz, vagy terhesnek tart. A teljes kiábrándulásig elkerüli a figyelmét az, ami ott van a közvetlen közelében – hogy a saját fiát kellene elárasztania a jóval, mégpedig úgy, ahogy neki jó – és túl későn szembesül a tévedésével. A másik szereplő (Rufus) tudatosan választja a rosszat, élvezettel vagy közömbösen teszi, nem törődve cselekedeteinek következményeivel, amelyeknek javarészt pontosan tudatában van.

Kettejük között Norton áll. Az ő sorsának alakulása groteszk tükör a végzetes tévedésekkel való szembesülésre. Norton még nagyon fiatal, egy meglehetősen érzékeny gyermek, aki még nem tudta feldolgozni anyja több, mint egy évvel korábbi halálát, de legfőképpen azt a tudatot, hogy sehol nincs anyja. Sheppard tudományosan közelít meg minden kérdést, és megmagyarázza a kisfiúnak, hogy a halállal végérvényesen megszűnik a létezés, amely gondolattól Norton a leginkább szenved. „Anyád nincs sehol. [...] Egyszerűen csak nincs”.³¹ Rufus ezzel szemben megnyugtató magyarázatot ad a fiúnak: vagy a pokolba jut az ember a halála után, vagy a mennyországba - vagyis nem szűnik meg létezni. Ha Norton anyja hitt Krisztusban, akkor a mennyországba jutott, ami az égen van, ha pedig nem, akkor a pokolba.³² Az a perspektíva, hogy anyja mégiscsak van valahol, akár ha a pokolban is és nem tűnt el nyomtalanul, mintha soha nem is létezett volna, örömmel és reménységgel tölti el Nortont, és új életcélt biztosít számára: újra találkozni anyjával a mennyországban.

A keresztény etika azt fogalmazza meg, hogy embernek lenni erkölcsi felelősség. Az erkölcsiség egy tudatos fejlődés, az ember kibontakozása emberi mivoltában, mindig összefüggésben másokkal.³³ Ez azt jelenti, hogy Istent képviselve

³¹ FLANNERY O'CONNOR: i.m., 155.

³² Uo. 156.

³³ SOMFAI BÉLA: Keresztény etika? [2012.02.03.] <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/somfai.htm>

mások érdekében él és cselekszik az ember.³⁴ Tág értelemben véve (de nem pozitívan) Rufusra az utóbbi gondolat első fele igaznak mondható (a Szentírást próbálja közvetíteni, tehát Istent „képviseli”), a második fele pedig abszolút értelemben igaz Sheppardre. A jóra való természetes tendenciát az isteni törvényből kapjuk, és azok a dolgok, amelyeket ez a törvény előír, mindig helyesek, mert összhangban vannak a természettel, írja Szent Tamás.³⁵ Az akarat feladata, hogy elmozdíthatatlanul kitartsa a jóban, az embernek pedig azt kell választania, hogy mindig ebben a jóban tartózkodik.³⁶ Ez azonban kizárólag isteni segítséggel valósulhat meg. Az isteni dimenzió – a kegyelem megélése, elfogadása – a novella mindkét szereplőjének esetében hiányzik, amely a tragédia bekövetkeztéhez vezet.

A történet végén Norton felakasztja magát, hogy a halálban újra találkozhasson anyjával. Ezért pedig mind Sheppard mind pedig Rufus felelős erkölcsi szempontból, ám az előbbi igazán. Rufus is majdnem hogy gyerek még, nem érzi szavainak súlyát,³⁷ nem ismeri Nortont, nem tudja mi zajlik benne, hogy végtelen magányában olyannyira vágyik anyjára, hogy bármit megtenne, hogy újra vele lehessen. Sheppard felelős a fia haláláért, mégpedig figyelmetlensége, korlátoltsága, mérhetetlen önzése és gondatlansága miatt.

Azt láthatjuk tehát, hogy az ember már emberi volta okán is erkölcsi felelősséggel tartozik, és gyakorlatilag szinte semmi nem menti fel a rossz döntésekkel járó következmények alól. Amennyiben tudatában van ezeknek, illetve már a döntéseket is értelmére támaszkodva hozta meg, az emberi méltóságával együttjáró, Istentől kapott szabadságával élt.

2.4. Szabadság

A *Summa Contra Gentiles*ben azt olvashatjuk, hogy noha az Istennek alárendelt emberi elme³⁸ az isteni gondviseléstől egy természetes képességet kapott ésszerű

³⁴ Dr. PÁLHEGYI FERENC: Honnan ered az etikánk? Frissítve: 2011.03.19. [2012.02.03.] <http://www.bibliai.com/honnan-ered-az-etikank/>

³⁵ ST. THOMAS AQUINAS: i.m., 129/1.

³⁶ Uo. 155/4.

³⁷ „- Akkor hol van [anyu]? [kérdi Norton Rufustól]. [...] - Valahol fönt az égben. [...] De ahhoz meg kell halnod, hogy odajuss.” 156.o.

³⁸ ST. THOMAS AQUINAS: i.m. 129/2.

döntések meghozatalára,³⁹ ám az ember szabad akarattal rendelkezik, amely szabad választást biztosít számára. Ez a szabad akarat azonban egyrészt önmagában nem elégséges Isten kívülről érkező segítségével,⁴⁰ másrészt pedig, habár viszonylag szilárdan a jóban gyökerezik Isten által az emberbe oltott szokásokon keresztül (hit, remény, könyörületeség, stb.), ezek a szokások még így sem szüntetik meg teljesen annak lehetőségét, hogy az ember a választása során a gonosz irányába mozduljon.⁴¹ Ha pedig ki sem alakulnak, mint ahogy Rufusnál, csak az isteni kegyelem segítségével irányulhat az egyén öntudatlanul a jó felé a választásaival.

Az ember választásai nem ösztönös alapon történnek, mint az állatoké.⁴² Sorozatos választások elé van állítva, és döntéseiben igen nagy szerepet játszik az értelem (egyéb befolyásoló fizikai, pszichológiai vagy biológiai tényezők mellett). Ítéletek alapján hozza meg döntéseit, az intellektusára támaszkodva, saját cselekedeteit pedig irányítani tudja.⁴³ A vágy mozgatja, azt pedig az intellektus, a képzelőerő és a józan ész, melyeknek az ítélet alárendelődik. Ítéleteit nem Isten determinálja eleve, hanem folyamatosan ő hozza meg őket.⁴⁴

Rufus minden helyzetben tudatosan a rosszat választja, úgy, hogy lehetőleg még rosszabb legyen a környezetének. Semmilyen körülmények között nincs tekintettel másokra, azonban a saját életéért felelősséget vállal, még ha a tetteiért nem is. Fejletlen empátikus készségének köszönhetően nem képes átérezni mások érzéseit vagy saját tetteinek súlyos következményeit. Teljes szabadságot élvez, illetve egyvalamit tud: egyedül Krisztusnak tartozik elszámolással, aki majd eljön és mindenki fölött ítélkezik, aminek következtében ő (Rufus) a pokolban végzi.⁴⁵ Szabadságának tehát egyedül Krisztus lehetne a korlátja, azonban az ő helyzete különleges. Pontosan tisztában van azzal, hogy létezik egy ítélő Isten, akiben hinni kell, hiszen az üdvösség múlik rajta; hogy Istennek van egy erkölcsi rendje, amihez szigorúan hozzátartozik a másik ember tisztelete; és hogy örök büntetést von maga után a szándékos bűnelkövetés, mégis, Rufus Krisztusnak sem engedelmeskedik. Nem ideologizálja meg a tetteit, nem söpri

³⁹ Uo. 129/3.

⁴⁰ Uo. 155/10.

⁴¹ Uo.

⁴² ST. THOMAS AQUINAS: *Summa Theologica* [online], 2008. I. q.83 a.1. [2012.02.03.]

<http://www.newadvent.org/summa/>

⁴³ ST. THOMAS AQUINAS: *Summa Contra Gentiles*, i.m., 48/2.

⁴⁴ Uo. 48/3.

⁴⁵ FLANNERY O'CONNOR: i.m., 154.

vallási magyarázatok alá, egyszerűen csak szabadon azt választja, hogy mindenkire fűtül – bizonyos értelemben véve Krisztusra is, az egyetlenre, akiről pedig tisztelettel szól.

Sheppard szabadsága különbözik Rufusétól. Tulajdonképpen ő nem is mondható szabadnak, amennyiben a szabadság többet jelent pusztán önállóan meghozott döntéseknél, magában foglalva azt a biztonságot, hogy a transzcendenssel együtt értelmet és világosságot nyernek a dolgok, erővel és igazsággal telnek meg a cselekedetek, és el is lehet engedni dolgokat, rá lehet őket bízni Istenre. A férfit az érzelmei, ambíciói, elvárásai irányítják, mert hiányzik belőle ez a spirituális szabadság, amellyel letehetne, elengedhetne terheket, kudarcra ítélt törekvéseket. Egyedül viszi őket, egyedül is szenved el a bukás következményeit, és még csak vigasza sincs.

A novella három szereplője közül Norton az egyetlen, aki csak egy szabadon meghozott, tudatos döntést hoz: az öngyilkosság elkövetését. Egészen a történet végéig mások határozzák meg a sorsát. Először a szüleire van utalva, majd anyja halála után szintén válságban lévő apjára, végül kétségbeesítő állapotában épp a durva Rufusban találja meg azt, akire biztonsággal támaszkodhat érzelmileg, illetve aki megismerteti őt – rosszul – az élet spirituális oldalával. Szakértelem és felügyelet nélkül pedig súlyos a végkifejlet, az események a gyermek halálához vezetnek.

A sánta felmagasztaltatik a rosszul értelmezett szabadság, az élethez elengedhetetlenül szükséges spiritualitás hiánya és a tudatlanság keverékének tragédiája. Azt láttatja meg, hogy az ember nem létezhet Isten nélkül, ha pedig elfogadta Istent mint Legfőbb Lényt és Mércét, akkor nem fordíthat hátat a parancsainak, törekednie kell arra, hogy azok legyenek a fő irányelvek az életében. Azonban ez a folyamat nem egyirányú. Az ember a maga oldaláról törekszik és igyekszik Isten felé, Isten pedig kegyelmét árasztja az emberre és megszenteli törekvését, ahogy azt a következő fejezetben a *Kinyilatkoztatás* c. novellában láthatjuk.

„Az emberi természet egésze vehemensen ellenáll a kegyelemnek,
mert a kegyelem megváltoztat bennünket, és ez a változás fájdalmas.”⁴⁶
Flannery O'Connor

3. Kegyelem – Kinyilatkoztatás

Ha egyszer a Jó mellett döntöttünk, ahhoz, hogy kitartsunk benne és hogy az a jó értékes legyen, isteni kegyelemre van szükség,⁴⁷ amely mindenkire egyformán árad. Azonban az emberek különböző mértékben képesek befogadni azt, és minden egyes embert különbözőképpen, személyre szabottan érint meg. *A sánta felmagasztaltatik* c. novellában Rufus láthatóan a legcsekélyebb mértékben sem adja át magát a kegyelemnek, Sheppard szíve pedig túl későn nyílik meg – és abban is csak reménykedni lehet, hogy a spiritualításra is megnyílna, hogy a fia halála elindítja Isten felé. Vannak, akik egészen különös módon részesülnek a kegyelemben, mint a *Kinyilatkoztatás* c. novella Ruby Turpinje.

3.1. A kegyelem működése

Szent Tamás a *Summa Contra Gentiles*ben azt a gondolatot fejti ki, hogy az ember nem képes kizárólag a saját cselekedetei által elérni végső célját,⁴⁸ ez csakis Isten kegyelmével lehetséges. Turpinné hívő asszony, templomba jár, imádkozik, hálát ad Istennek mindazért, amije van, és sok jót cselekszik a környezetében. Emberségesebben bánik fekete szolgálóival, mint a hozzá hasonló tehetős gazdák, de nyűgnek tartja és mélységesen lenézi őket, csakúgy, mint a többi farmer. Istenhez tartozónak tartja magát, szereti is Istent, de ez egyrészt egyfajta gyerekes szeretet, másrészt pedig az asszonyból hiányzik az emberszeretet, amitől viszont irritálóvá és visszataszítóvá válik a személyisége. A farizeusokra hasonlít, akik hangosan imádkoztak és folyamatosan azt hangoztatták, hogy mennyivel jobbak másoknál, amiért hálát is adtak. Ruby Turpin is

⁴⁶ “All human nature vigorously resists grace because grace changes us and the change is painful.” in FLANNERY O’CONNOR: *The Habit of Being* (saját fordítás)

⁴⁷ ST. THOMAS AQUINAS: *Summa Contra Gentiles*, i.m., 155/5.

⁴⁸ Uo. 147/5.

pontosan ezt teszi. Amikor gondolkodik, gondolkodásának tárgya vagy az, hogy milyen embertípus nem szeretne lenni, ha nem az lehetne, aki, vagy pedig határtalan örömmel hálálkodik amiatt, hogy milyen nagyszerű teremtmény ő, másokat pedig milyen feleslegesen teremtett az Isten.

Aki nem tud szeretni, nagyvonalú és irgalmas lenni, az emberségében sérül.⁴⁹ Még rosszabb, ha nem is látja, hogy ilyen, mert azzal, aki önigazult, nem lehet mit kezdeni. Az Istennel való élő kapcsolat olyan, mint a forrásvíz: átlátszó és tiszta, folyamatosan mozgásban van, nyitottá és sebezhetővé teszi az embert. Turpinnénak nagy szerencséje, hogy nyitott a Teremtő szavára, arra, amit közölni akar vele. Ha nem lenne az, tragédiába torkolna a történet és nem a megigazulásról szólna, hanem a végleges belesüppedésről az önelégültségbe. Szent Tamásnál a kegyelem befogadására felkészülő ember a jócselekedetek megtételét óhajtja és Istenben örül.⁵⁰ Az asszony nál a jótettek automatikusak és panaszkodással illetve öndicsérettel kísérték,⁵¹ bár az mindenképp elmondható róla, hogy fontosnak tartja a jócselekedeteket. Az is jellemzi többek között, hogy szinte ujjong Istenben – ám csak azért, mert mindene megvan, amit csak kívánhat. A társadalom létráján szerinte már csak egyetlen csoport áll fölötté: azok, akiknek több földjük és nagyobb házuk van. Mindezt Turpinné végtelenül hálás, és ezt soha nem felejt el fennhangon emlegetni.

Amikor a kegyelem megérinti az ember lelkének a legmélyét, akkor már nem a saját nagyszerűségével és irigylésre méltó helyzetével traktálja a környezetét, hanem elnémul és úgy marad, mert megérzi a saját jelentéktelenségét és törpeségét – és Isten hatalmasságát. Megérti azt, hogy mindaz, ami körülveszi, ajándék, amit sohasem magának köszönhet, hanem Isten kegyelmének. Sok esetben, mint a két novellában is, tragédia (Norton halála) vagy durva sérelem (Turpinné fejbe találása egy könyvvel) formájában érkezik a kegyelem, roppant fájdalmasan, és semmiképp nem észrevehetően. Méltóképpen bevezeti a küszöbön álló változást, ami ilyen vagy olyan irányban, de mindenképp elkerülhetetlenül meg kell hogy történjen. Először összetörik az ember, majd kérdez, végül vagy megadja magát (ez a szerencsésebb), vagy még inkább meggyőződik a saját igazáról. Turpinnében is ez a folyamat megy

⁴⁹ PAPP MIKLÓS: A Krisztusban megértett emberi természet, *Vigilia* 72 (2007/4) 245-254.

⁵⁰ ST. THOMAS AQUINAS: *Summa Theologica*, i.m., I/II. q.109. a.6.

⁵¹ Vízet ad munka után a fekete munkásoknak, de nem jószívvel, hanem mintha kényszerítenék: „Amikor meg visszajönnek a földekről, megint csak kiszaladok a házból egy vödör jeges vízzel. Így megy ez, kérem, mostanság – mondta. – Le kell nyelje az ember.” 186.o.

végbe, a döbbenettől kezdve addig, hogy a torkára forr a szó egy látomást követően. Az ő története a meg- és nem az önigazulása. Egyfelől csodálatos a bűnös ember megigazulása, mert természetfeletti és rejtett az oka, másrészt viszont nem mondható csodának, hiszen a lélek természeténél fogva képes a kegyelem befogadására.⁵²

Azt olvashatjuk Szent Tamásnál, hogy a bűnös megigazulása a szabad akarat kétszeres megmozdulását igényli: vágyakozást Isten igazságára és a bűn utálatát,⁵³ valamint hogy a megigazulás során elsőként a kegyelem áramlik be, a szabad akarat Isten felé mozdul, majd visszavonul a büntől, végül a büntudat gyógyulása következik be.⁵⁴ Turpinné metamorfózisa csodálatosan illusztrálja ezt a folyamatot. Az asszony csak mások esetében utálja a bűnt, mert saját magát meggyőződéssel vallja büntetlennek, teljes tudatlanságban. Magát sohasem figyeli, míg másokat folyamatosan, rendkívül kritikusán és mindig önmagával összehasonlítva, és kivétel nélkül minden esetben az ő javára billen a mérleg. Minden helyzet az ő jóságát és áldott helyzetét hirdeti, amit örömmel tudtára is ad a világnak. Épp ezért Isten igazságára is csak másokkal kapcsolatban vágyik, és ezt a vágyat a fajgyűlölet hatja át. Az ő esetében tehát nem lehet az akarat megmozdulásáról beszélni, hiszen az akarat csak akkor mozdulhat, ha megelőzi annak felismerése, hogy valami rossz történik, valaminek másképp kellene lennie. Turpinné megigazulásában a kegyelem áradását Mary Grace tette és az asszonyt szeme fölött eltaláló könyv vezeti be, ami azonban utána következik, az csodával határos. Teljességgel (de nem azonnal, hanem fokozatosan) transzformálódik Ruby Turpin, kinyílik a szeme és becsukódnak kritikus gondolatai és szája. Kitarja lelkét Istennek, engedi, hogy megláthassa az igazságot és a saját tévedését, hagyja, hogy Isten valódivá formálja a hitét és őt magát, és választ kap a kérdéseire. A novella végén a büntől való visszavonulásba csak bepillantást nyerünk, és a büntudat gyógyulásának már nem lehetünk szemtanúi, de ennek reménységével, a kérdés nyitottságával zárul az írás.

Az ember nem létezhet Isten kegyelme nélkül, bármit is tesz, szüksége van arra. Különleges esetekben pedig nem várt módokon érkezhetsz Isten üzenete. A *Kinyilatkoztatásban* Mary Grace az, aki egy hirtelen felindulásból elkövetett tetteivel elindítja a kegyelem folyamatát, őt használja Isten eszközül a változás elindításához.

⁵² ST. THOMAS AQUINAS: *Summa Theologica*, i.m., I/II. q.113., a.10.

⁵³ Uo. I/II. q.113., a.5.

⁵⁴ Uo. I/II. q.113., a.8.

3.2. Eszközként Isten kezében

Szent Tamás kétféle kegyelmet említ a *Summában*. Az egyik a megszentelő kegyelem, amely által az ember egyesül Istennel; a másik az, aminek nyomán valaki együttműködik egy másikkal azért, hogy Istenhez vezesse, ez pedig az ingyenes kegyelem, amely túl van az ember természetes képességein és érdemein. Az utóbbi is Isten adománya, nem azért, hogy megigazulttá tegyen, hanem hogy az együttműködőn keresztül valaki mást hozzásegítsen a megigazuláshoz.⁵⁵ A *sánta felmagasztaltat*kban Rufus tulajdonképpen ennek az együttműködésnek az egyik szereplője (lehetne), és csak azért nem történik meg a változás, mert a másik oldalon Sheppard nem nyitott meghallani Isten hívását, illetve mert nem törődik az élet szellemi oldalával. Mary Grace-nek ezzel szemben Isten az ingyenes kegyelmet ajándékozza, hiszen a lány együttműködik Turpinnéval, aminek következtében az asszony részesülhet a megszentelő kegyelemben. Mary esetében ez az együttműködés nem tudatos, de a végeredmény ugyanaz: Turpinné először egészen közel kerül Istenhez, majd később egy látomás kíséretében megigazul.

Mary Grace alapján véve egy mindig rosszkedvű, kevés szórakozást ismerő, beteg lány, aki gyűlölettel nézi azokat, akik megzavarják nyugalmát, így Turpinnét is, aki folyamatosan beszél. Nem tudunk meg róla semmi fontosat, sem azt, hogy hívő-e, sem mást, de végső soron az egyedüli szerepe a történetben a prófétálás, illetve a változás elindítása. Kettejük találkozásában kezdettől fogva ott lebeg a misztérium, az, hogy a lány valami fontosat, meghatározót tartogat az asszony számára, amit az rögtön megérez, bár eleinte nem akar megérteni. Eleinte csak nézi őt a lány szikrákat szóró szemmel, majd a történet csúcspontjában először a fejéhez vágja könyvét, amelynek címe szimbolikus jelentést hordoz: *Az emberiség fejlődése*, majd átadja a prófétikus üzenetet: „Kuss vissza a pokolba, ahonnan szalajtottak, te vén varacskos disznó!”⁵⁶. Mary Grace tette Isten kegyelmének egy kiáradó aktusává lesz és elindítja a megigazulás folyamatát az asszonyban. Ezzel véget is ér küldetése, nem is találkozunk vele többet, hiszen a feladat attól a pillanattól fogva egyedül Turpinnéé.

Szent Tamás ingyenes kegyelemben részesülő embere kétféleképpen működik együtt a másikkal: tanítással vagy meggyőzéssel. Az ingyenes kegyelem azt biztosítja

⁵⁵ ST. THOMAS AQUINAS: *Summa Theologica*, i.m., I/II, q.111, a.1.

⁵⁶ FLANNERY O'CONNOR: i.m., 194.

az együttműködő számára, amire annak szüksége van ahhoz, hogy az elmét meghaladó isteni dolgokban útmutatást nyújtson.⁵⁷ A mi esetünkben Mary Grace utat mutat Turpinnének. Tamás arról az esetről beszél, amikor ez az útmutatás tudatos, ám Mary Grace esetében nem ez a helyzet, hiszen ő tudtán és akaratán kívül válik Isten kegyelmének eszközévé. Azonban így is hatékonyak bizonyul az együttműködés, hiszen bölcsessége nem a sajátja, hanem Istentől kapott, aminek ő csak közvetítője. Ahhoz, hogy a kegyelem hatékony legyen, szükséges-e tudatosság a befogadó fél részéről? Tamás arra hívja fel a figyelmet, hogy a kegyelmet kétféleképpen fogadja be az ember: Isten állandó ajándékeként illetve mint segítséget. Az előbbihez a lélek előkészülete szükséges, az utóbbi azonban anélkül is működik, mint azt Mary Grace-nél láthatjuk.⁵⁸

Vajon egy ember kegyelmet nyerhet-e egy másik számára? A *Summa* azt az esetet taglalja, amikor valaki imádsággal illetve a másik üdvözülését kívánva próbál kegyelmet nyerni.⁵⁹ A novellában egy egészen más helyzetről van szó, hiszen Mary Grace esetében nem beszélhetünk szándékosságról, és a másik félnek van tulajdonképpen nagyobb feladata, hiszen vissza is utasíthatná a felajánlott kegyelmet. Ezzel pedig elérkeztünk annak tárgyalásához, hogy mi történik a kegyelmet befogadó fél oldalán.

3.3. A befogadó oldalon – a kegyelem hatása

Ahhoz, hogy a kegyelem célt érjen, megfelelő nyitottság is szükséges a fogadói oldalon.⁶⁰ Turpinné nyitott, őszintén imádkozó, kérdéseket feltevő és igazi válaszokat váró, azokat végiggondoló asszony lévén befogadja azt, így valódi, minőségbeli változás jöhet létre benne.⁶¹ A *Summában* Szent Tamás azt írja a kegyelemről, hogy az kiárad, és arra ösztönöz (az ember szabad akaratával engedelmeskedik neki, de nem kényszerít), hogy a jót tegyék,⁶² de legalábbis kiszakadjunk a megszokottból és újra

⁵⁷ ST. THOMAS AQUINAS: *Summa Theologica*, i.m., I/II, q.111, a.4.

⁵⁸ Uo. I/II, q.112, a.2.

⁵⁹ Uo. I/II, q.114, a.6.

⁶⁰ Persze felmerül a kérdés, hogy maga a nyitottság is nem kegyelmi ajándék-e.

⁶¹ ANNE-MARIE PAQUET-DEYRIS: Flannery O'Connor's Revelation: Some vast construction work, *Circles Occasional Papers Series 3* (2005) 1-11.

⁶² ST. THOMAS AQUINAS: *Summa Theologica*, i.m., I/II, q.111, a.2.

átgondoljuk, hogy mi is a jó meg a rossz. A bűnből való megigazuláshoz hangsúlyosan szükséges a szabad akarat, amely Isten felé mozdul, hiszen Isten mindent a saját természetének megfelelően mozgat, és az emberi természetnek része a szabad akarat.⁶³

Turpinné már találkozásuk első pillanatában érzékeli Mary Grace átható pillantásából, hogy valamit mondani akar neki, és idővel – illetve az események hatására – elég bátor ahhoz, hogy konfrontálódjon, bármi is az. Ez azért lényeges, mert egy önmagát rendkívül nagyra tartó, büszke, a hübrisz bűnében élő, de nem gonosz asszonyról van szó. Hívő ember, aki őszintén – igaz, meglehetősen farizeusi módon – hálás azért, amit az Istentől kapott. Amint közösségbe kerül (a novellában egy orvosi váróterem, teli beteggel), azonnal felméri, hogy ő mennyivel jobb minden ottlévőnél társadalmi helyzetét vagy emberi minőségét tekintve, és hálálkodni kezd Istennek, hogy nem olyannak teremtette őt, mint amilyen a söpredék – vagyis az emberek nagy része. Egyfajta álmvilágban él, amelynek nem sok köze van a realitáshoz, úgy véli, hogy ő mindenkihez csak jó, őbenne semmi rossz nincs, de majdnem mindenki más csak rongy. Rasszizmusa nem ismer határt, és csak egy durva és erőteljes impulzus tudja kikökönyöztetni ebből a hamis világnézetből, amiben egészen addig ringatja magát, amíg nem szembesül a kapott üzenettel. A Mary Grace-szel való találkozás megváltoztatja az életét, szemléletmódját és valóban érdemessé teszi őt. Egyetlen pillanat alatt ő szorul ki a közösség, a társadalom közepéből a perifériára, mert egyedül neki szól az üzenet, pedig van a helyiségben „proli is, igazi szemét nép”.⁶⁴ Kiválasztottá válik, ám a szónak nem a szentírási értelmében, és végképp nem pozitív értelemben.

Az esemény elindít Turpinnében egy folyamatot, amelynek során a kegyelem dolgozhat benne egészen addig, hogy át is alakítja. A kegyelem egyetlen pillanat alatt történik, mint ahogy az asszony megigazulása is, mégis, egy folyamatnak lehetünk tanúi, amelynek végén Turpinné egy látomás részese lesz, amelyben feketék és prolik menetelnek Isten felé a tisztítótűzön keresztül fehér ruhában, megtisztuló lélekkel, ő pedig látja saját magát a sor végén menetelni.⁶⁵ Ekkor érti meg, hogy mindenki egyenlő. Még mindig elbukhatna, dönthetne úgy is, hogy nem veszi figyelmeztetésnek a történeteket, de nem így tesz. Nem veszi személyes sértésnek Mary Grace tettét, mert

⁶³ Uo. I/II. q.113., a.3.

⁶⁴ FLANNERY O'CONNOR: i.m., 196.

⁶⁵ Azt, hogy mi követi a látomást, nem tudjuk. Itt már egy másik történet kezdődik, amelynek első jelenete az lehet, hogy „Egy pillanat múlva a látomás eloszlott, de ő csak állt ott tovább, mozdulatlanul. [...] a csillagmezők felé menetelő lelkek hangját, halleluja-kiáltását [hallotta].” 203.o.

érzi benne a természetfölöttit, ezért elfogadja azt a módot és személyt, ahogy és akin keresztül Isten megszólítja őt.

Egyedül Isten a kegyelem árasztója és az ember mozgatója, de az emberi szellem mozgató és mozgott is egyben: Isten által mozgott, és mozgatóként a lélek az, ami együttműködik, lehetővé téve a kegyelem befogadását.⁶⁶ Noha Turpinné kezdettől fogva érzi, hogy dolga van a lánnyal, csak akkor konfrontálódik vele, amikor az már elkerülhetetlenül felhívja magára a figyelmet a könyv elhajításával. Akkor megtörténik a kegyelem pillanata, s Turpinné készen áll az üzenet befogadására. „Most már nem kételkedett benne, hogy a lány ismeri őt, ismeri valami titokzatos és személytelen módon, túl téren, időn és körülményeken. – Mit akarsz nekem mondani? – kérdezte rekedten, s lélegzet-visszafojtva várta a választ, mint a kinyilatkoztatást.”⁶⁷ Csodálatos az út, amit ettől fogva bejár. Hirtelen a valóságba csöppen, megérzi, hogy van teste (egy lila folt a bizonyíték a szeme fölött), hogy léteznek más emberek, akik ugyanúgy bírálhatják őt, mint ahogy ő teszi folyamatosan, de a legfontosabb, hogy az Istennel folytatott gyermeteg párbeszédéből élő dialógus lesz. Igazi kérdéseket tesz fel Istennek: „Hogy lehetek én disznó is, meg az is, aki vagyok? Hogy üdvözülök, ha a pokolból szalajtottak?”⁶⁸ Isten pedig válaszol, a látomás formájában. Végül az asszony megérti, hogy Isten szemében másképpen van a bűn vagy az, hogy mi az értéke egy embernek; hogy mindenki bűnös, még ő is; és hogy Isten hatalma az, hogy bárkit üdvözítsen, a neki tetsző sorrendben.

A *Kinyilatkoztatás* Isten végtelen kegyelmének, Isten és ember dinamikus, élő kapcsolatának a története. Olyan történet, ahol a lélek a Valósággal találkozik, amely után már nem maradhat ugyanaz. A novella megmutatja, hogy a kegyelem mindenki számára elérhető, mert eleve adott, csak be kell tudni fogadni. Nem szükséges felismerni, ám elengedhetetlen a hit és az akarat mozdulása Isten felé. A megigazulás pedig megtörténik.

⁶⁶ ST. THOMAS AQUINAS: *Summa Theologica*, i.m., q.111, a.2.

⁶⁷ FLANNERY O’CONNOR: i.m., 194.o.

⁶⁸ Uo. 201.o.

Befejezés

A dolgozat témáját tekintve a kutatás során azzal szembesültem, hogy a novellák elemzésének alapjául még nem választották előttem Szent Tamás műveit. Számos, Flannery O'Connorról szóló életrajzi írás született, valamint a kegyelemről szóló fejezethez is fellelhető volt csekély számú elemzés, azonban mind más alapokon nyugodtak és más aspektust hangsúlyoztak. Legnagyobb részük nem teológiai vagy filozófiai szempontokat vett figyelembe, hanem inkább a pszichológia irányából közelített, vagy az irodalmi vonalat követte, és azok az írások, amelyek a teológia illetve a filozófia területét érintették sem kapcsolódtak szervesen a témámhoz. A Jó, a Rossz, a felelősség és a szabadság témáját tárgyaló fejezethez – különös tekintettel Szent Tamás műveire mint alapra – nem találtam elérhető feldolgozott anyagot, tehát ez a terület meglehetősen kiaknázatlannak tűnik, továbbra is.

Dolgozatom alapjául két olyan novellát választottam, amelyeknél úgy éreztem, hogy fontos üzeneteket hordoznak a világ, a mai ember számára, és hogy lényeges, időszerű kérdéseket feszegetnek.⁶⁹ Ezek a kérdések meglehetősen provokatívak és elkerülhetetlenek: milyen hívő vagyok? milyen a kapcsolatom Istennel? mi a jó, mi a rossz? hogy bánok a környezetemben élőkkel? stb. Mindkét írás az utolsó évekből származik, a *Kinyilatkoztatás* pedig a legutolsó, amelyet az író a halála előtt befejezett, és a kettő közül a *Kinyilatkoztatás* viseli magán teljesebben Szent Tamás hatását. A két mű között nagy a kontraszt, *A szánta felmagasztaltatik* tragédiával és reménytelenséggel zárul, a *Kinyilatkoztatás* egy megigazult lélek új életével, reménnyel és új lehetőségekkel. Az egyik egy sötét befejezés, a másik egy ragyogó indulás. Mindkettő egyformán igényli azonban a folytatás és a felvetődött kérdések továbbgondolását.

Fontos célja volt a dolgozatnak az irodalmi-filozófiai-teológiai határok feszegetése, mindamellett, hogy a megadott keretek közt, a teljesség igénye nélkül bemutassam Flannery O'Connor munkásságát, magát az írónőt és a novelláit. A művészetek, amelyeknek az irodalom is része, szoros kapcsolatban állnak mind a

⁶⁹ Bármelyik két novellát vagy akár a regények egyikét is választhattam volna, mindegyik fontos üzenettel bír.

filozófiával, mind pedig a teológiával. Teológiai művek egyben irodalmi alkotások is, tehát fordítva is igaz lehet: bizonyos irodalmi alkotások hordoznak filozófiai vagy teológiai gondolatokat – vagy mindkettőt egyszerre, mint O’Connor számos novellája esetében is. A művekben szereplő történetek (különösen a *Kinyilatkoztatásban*) nem tekinthetők pusztán elbeszéléseknek, hiszen mind a karakterek, mind pedig az események jóval mélyebb jelentést hordoznak és egyértelműen kilépnek az irodalmi keretektől. Úgy gondolom tehát, hogy a cél megvalósult, a tamási alapokra ráépült a novellák mondanivalója, a kettő pedig sikeresen ötvöződött.

További kutatás tárgya lehet egyfelől a többi novella (különösen az utolsók) és a két regény elemzése a tamási alapokon, valamint az írások további vizsgálata egyéb filozófiai vagy teológiai szempontból (pl. a transzcendentálék megjelenése a művekben).

Irodalomjegyzék

- The American Novel Since 1945: Lecture 3 Transcript, 2008.01.18. [2011.07.03.]
<http://oyc.yale.edu/english/american-novel-since-1945/content/transcripts/transcript-4-flannery-oconnor-wise-blood-cont>
- ARBERRY, GLENN C.: Ontological Splendor: Flannery O'Connor in the Protestant South, 2011.04.13. [2011.07.03.]
<http://www.firstprinciplesjournal.com/articles.aspx?article=1486>
- BLAKE BAILEY: Between the House and the Chicken Yard, *The Virginia Quarterly Review*, Spring 2009, University of Virginia, Charlottesville, 202-205.
- COLLUM, DANNY DUNCAN: Nature and Grace, *Sojourners Magazine*, Vol. 23, No. 10, (December 1994-January 1995), 22-24.
- COOK, DAVID ALLEN: Light and Shadow: Religious Grace in Two Stories by Flannery O'Connor, 2002 [2011.07.03.] <http://www.flanneryoconnor.org/cooklight.html>
- DEEGAN, GEOFF: St. Thomas and the Problem of Evil, *Universitas* (2005/12)., [2012.02.12.] <http://www.cts.org.au/2005/universitas12/probevil.html>
- FOX, JAMES: Good, *The Catholic Encyclopedia*, New York, 1909., [s.a.] [2012.02.03.], <http://www.newadvent.org/cathen/06636b.htm>
- GÉHER ISTVÁN: Flannery O'Connor, in FLANNERY O'CONNOR: *Minden összefut*, Európa, Budapest, 1968, 255-267.
- KINNEY, ARTHUR F.: Flannery O'Connor and the Art of the Holy, *The Virginia Quarterly Review*, Spring 1988, University of Virginia, Charlottesville, 215-230.
- KIRK, CONNIE ANN: *Critical Companion to Flannery O'Connor: A Literary Reference to Her Life and Work*, Infobase Publishing, New York, 2008.
- Modernism vs Postmodernism, [s.a.] [2012.02.05.]
http://www19.homepage.villanova.edu/karyn.hollis/prof_academic/Courses/2043_pop/modernism_vs_postmodernism.htm
- O'CONNOR, FLANNERY: Catholic Novelists and Their Readers, [s.a.] [2012.02.05.]
<http://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?recnum=9118>
- O'CONNOR, FLANNERY: Kinyilatkoztatás, in FLANNERY O'CONNOR *Minden összefut*, Európa, Budapest, 1968.
- O'CONNOR, FLANNERY: A szent felmagasztaltatik, in FLANNERY O'CONNOR *Minden összefut*, Európa, Budapest, 1968.
- O'CONNOR, FLANNERY: *The Complete Stories*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 1971.
- O'REILLY, PAUL J., DR: Flannery O'Connor and "The Enduring Chill" 2011.10.15. [2011.07.03.] <http://thomasaquinas.edu/news/flannery-oconnor-enduring-chill>

- PÁLHEGYI FERENC DR.: Honnan ered az etikánk? Frissítve: 2011.03.19. [2012.02.03.] <http://www.bibliai.com/honnan-ered-az-etikank/>
- PAPP MIKLÓS: A Krisztusban megértett emberi természet, *Vigilia* 72. szám (2007/4) 245-254.
- PAQUET-DEYRIS, ANNE-MARIE: Flannery O'Connor's Revelation: Some vast construction work, *Cercles Occasional Papers Series 3* (2005), 1-11.
- Postmodernism, BBC Religions, [s.a.] [2012.02.05.] <http://www.bbc.co.uk/religion/religions/atheism/types/postmodernism.shtml>
- SOMFAI BÉLA: Keresztény etika? [é.n.] [2012.02.03.] <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/somfai.htm>
- SPARROW, STEPHEN: Flannery O'Connor's Inescapable Jesus, 1 June 2002.06.01. [2011.07.03.] <http://www.flanneryoconnor.org/ssinescapable.html>
- ST. THOMAS AQUINAS: *Nature and Grace: Selections from the Summa Theologica of Thomas Aquinas*, The Westminster Press, Philadelphia, 1954.
- ST. THOMAS AQUINAS: Summa Contra Gentiles [online], Joseph Kenny OP (szerk.), New York. [é.n.] [2012.02.05.] <http://dhspriority.org/thomas/ContraGentiles.htm>
- ST. THOMAS AQUINAS: Summa Theologica [online], New Advent, 2008. [2012.02.03.] <http://www.newadvent.org/summa/>
- TURAY ALFRÉD: *Istent kereső filozófusok*, Szent István Társulat, Budapest, 2002.
- WARD, GRAHAM: How Literature Resists Secularity, *Literature and Theology*, Vol.24, No.1., (2010/3), 73-88.

Rezümé

A dolgozat először Flannery O'Connor életművét, a posztmodern irodalmat és kultúrát mutatja be, majd O'Connor két novelláját, *A sánta felmagasztaltatik* és a *Kinyilatkoztatás* címűt vizsgálja az irodalom, a teológia és a filozófia kapcsolatának szempontjából, az eseményeket és a szereplők személyiségét megfigyelve. A novellák elemzésénél elsőként a Jó és a Rossz problematikáját tárgyalja, majd a szabadság és a felelősség kérdését (*A sánta felmagasztaltatik*), végül pedig a kegyelem megjelenésének és befogadásának lehetőségeit (*Kinyilatkoztatás*). A vizsgálat szellemi alapját Aquinói Szent Tamás *Summa Theologica* és *Summa Contra Gentiles* című munkáinak megfelelő részei szolgáltatták.